

BURYAT İNANIŞLARINDA BİR KUTSAL YER: OLKHON ADASI

Mehmet Mustafa ERKAL*

Öz

Moğolların bir kabilesi olan ve Altay coğrafyasında yaşayan Buryatlar, tarih boyunca çeşitli dinlerle karşılaşmış bir topluluktur. Baykal Gölü, İrkutsk Özerk Bölgesi sınırları içinde olmasına rağmen Buryat topluluğu için oldukça önemli bir yere sahiptir. Geleneksel inanışlarına bağlı olan Buryat topluluğu için Baykal Gölü'nde bulunan Olkhon Adası, atalarından kalan bir miras ve kutsal yer olarak görülür. İnanışa göre Olkhon Adası, bünyesinde barındırdığı özel alanlar ile metafizik âlemlerle bağlantı sağlamak için kullanılan ve Buryat topluluğu için şamanik enerjinin en önemli küresel kutuplarından biri olarak kabul edilir. Çeşitli mitik öge ve efsaneleri bünyesinde barındıran Olkhon Adası Altay topluluklarına ev sahipliği yapmıştır. Olkhon Adası ile ilgili inanışlar, tarih boyunca birlikte yaşamış olan Moğol ve Türk topluluklarının ortak öğelerini göz önüne sermek ve birbirleriyle etkileşimini ortaya koyabilmek açısından değerli görülmektedir. Bu makalede Olkhon Adası'nın kutsal ile ilişkisi ve dünya kültürel mirası açısından önemi deskriptif ve karşılaştırmalı yöntemle değerlendirilmektedir. Dış dünya ile etkileşimi ve bağlantısının oldukça kısıtlı olması, Türk ve Moğol topluluklarının geleneksel inanışlarının korunması ve devam ettirmiş olması bağlamında değerlendirildiğinde Olkhon Adası, sözü edilen toplulukların inançlarının temeline inme noktasında paha biçilmez veriler sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, Altay, Yakut, Buryat, Olkhon Adası.

---

* Dr.

e posta: mferkal40@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1636-2463

Atıf/ Cite as: Erkal, Mehmet Mustafa. "Buryat İnanışlarında Bir Kutsal Yer: Olkhon Adası". *Dini Araştırmalar* 26/64 (Haziran 2023), 25-44.

<http://doi.org.10.15745/da.1270655>

A Sacred Place in Buryat Beliefs: Olkhon Island

Abstract

Buryats are a community that is a tribe of Mongols and lives in the Altay geography, has encountered various religions throughout history. Although Lake Baikal is located within the borders of the Irkutsk Autonomous Region, it has a very important place for the Buryat community. For the Buryat community, which adheres to their traditional beliefs, Olkhon Island, located in Lake Baikal, is seen as a legacy and sacred place left by their ancestors. According to the belief, Olkhon Island is considered one of the most important global poles of shamanic energy for the Buryat community, thought to provide a connection with the metaphysical realm through the special areas it contains. Olkhon Island, including various mythological elements and legends, has been home to Altay communities. Some of beliefs about Olkhon Island are considered valuable in terms of showing the common elements of the Mongolian and Turkish communities that have lived together throughout history and being able to reveal their interaction with each other. In this article, the relationship of Olkhon Island with the sacred and its importance in terms of world cultural heritage is evaluated by using descriptive and comparative methods. Olkhon Island will provide valuable data on the basis of the beliefs of the mentioned communities when evaluated in the context of their interaction and connection with the outside world being quite limited, the preservation and maintenance of the traditional beliefs of the Turkish and Mongolian communities.

Keywords: Shamanism, Altay, Yakut, Buryat, Olkhon Island.

Summary

Buryats are a tribe of Mongols living in the Altay geography and have encountered more than one different religion throughout history, but they are a community that has existed on the historical scene for many years. Although it is a federal Buryatia region within Russia, Lake Baikal is located within the borders of the Irkutsk Autonomous Region. Although Olkhon Island is not located in its territory, it has a very important place for the Buryat community. For the Buryat community, which adheres to their traditional beliefs, Olkhon Island, located in Lake Baikal, is seen as a legacy and sacred place left by their ancestors. According to the belief, Olkhon Island is considered one of the most important global poles of shamanic energy for the Buryat community, thought to provide a connection with the metaphysical realm through the special areas

it contains. Olkhon Island, which contains various mythical elements and legends, has been home to different Altay communities.

Some of the beliefs about Olkhon Island are considered valuable in terms of showing the common elements of the Mongolian and Turkish communities lived together throughout history and being able to reveal their interaction with each other. In this article, the relationship of Olkhon Island with the sacred and its importance in terms of world cultural heritage is evaluated by using descriptive and comparative methods. When evaluated in the context of the fact that the traditional beliefs of the Turkish and Mongolian communities have been preserved and maintained due to reasons such as their interaction and connection with the outside world is quite limited, transportation place to place in this region is difficult and not open to invasion, Olkhon Island will provide invaluable data at the point of touching the foundation of the beliefs of these communities.

It is seen that people who want to experience religion based on the examples of existing or lost religions on the Earth are connected to the place where they believe that a number of extraordinary events have taken place. A phenomenon that should be considered a sacred space shows its existence in religions. A place that was sacred during the reign of the relevant faith sometimes continues to maintain this sanctity even if the faith changes. Space and time are like two sides of a coin. Just as there will be no space without time, it is impossible to talk about time without space. It becomes possible for people who can make their perceptions with the five senses to perceive the sacred only by explaining the sacred itself in the dimension of space. In folk beliefs, there are many phenomena such as mountains, hills, forests, lakes, streams in which the holy one manifests. In this context, the field of History of Religions offers a large number of examples of places where people try to communicate with God. Just as every society has its own sacred place, Buryats also have their own sacred places.

Olkhon Island, which is home to many legends, has hosted people of Altay origin throughout history. In this regard, it is clear that it has a unique cultural texture and opens the door to an original belief. This status of the island is worthy of protection in terms of world historical and cultural heritage. Because it is an important research point reflecting the common history and culture of the Turkish and Mongolian people living in the region. The relatively little connection with the outside world can be considered as reason of the preservation of traditions. In the studies of Turkish and Mongolian traditional

beliefs, it is estimated that it will be important to take this region into account. If the trips to the region for the purpose of tourism and income generation are not limited, it is expected that the damage caused to the history and natural structures of the region will increase. Although it is obvious that visits to the region for tourist purposes cannot be prevented, strict rules are set for these activities, and the implementation of these rules is very important and provides the necessary conditions for protection. However, the transformation of the beliefs referred to as Shamanism into showmanship will turn the belief into a theatrical stage by disconnecting it from its real context. Just as a holy place is no different from another holy place, it should be taken into account that empathy will be required in any action to be performed on the holy one. Ultimately, the situation of the region should be carefully considered and its importance in terms of the world cultural heritage should be reconsidered.

Giriş

Buryatlar, Altay coğrafyasında yaşayan bir Moğol kabilesidir. Budizm, Lamaizm, Hıristiyanlık ve Şamanizm gibi din ve inançlar Buryat bölgesinde varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada Buryatlar tarafından kutsal kabul edilen ve Baykal Gölü'nde bir ada olan Olkhon Adası ele alınacaktır.

Buryatya Cumhuriyeti (Buryatça: Бурят Республика, Rusça: Респу́блика Буря́тия) Rusya Federasyonu'nda bulunan 22 özerk bölgeden biridir. Yüzölçümü 351.334 km² olan Buryatya Cumhuriyeti, büyüklük açısından Rusya Federasyonu'nda bulunan özerk bölgeler arasında üçüncü sıradadır ve Rus topraklarının %2,05'ini kaplar.¹ Ocak 2022 verilerine göre nüfusu 981.487'dir.² Başkenti Ulan-Ude olan Buryatya, Baykal Gölü'nün doğusunda yer alır. Buryatya, kuzey ve batıdan İrkutsk, güneyden Moğolistan, güneybatıdan Tuva, doğudan ise Zabaykalski Krayı ile komşudur.³

Buryatya'yı coğrafi yönden özel kılan yerlerin başında Baykal Gölü gelir. Baykal Gölü, dünyanın en eski ve en derin gölü olarak bilinmektedir. Jeoloji tarihinde oluşumu yaklaşık 25-30 milyon yıl öncesine dayandırılan Baykal Gölü, 1642 metre derinliğe sahiptir. UNESCO tarafından 1996 yılında dünya mirası listesine alınmıştır.⁴ Dünyadaki temiz su rezervinin %22-23'ünü bün-

¹ Emin Atasoy vd., "Buryat Cumhuriyeti'nin Çok Boyutlu Coğrafi Portresi", *Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/ (2021), 312.

² "Demografiya", *Federal'naya slujba gosudarstvennoy statistiki* (Erişim 31 Ocak 2022).

³ Atasoy vd., "Buryat Cumhuriyeti'nin Çok Boyutlu Coğrafi Portresi", 314-315.

yesinde barındıran göl, en büyük tatlı su gölüdür. Genel büyüklük açısından ise dünyanın 7. büyük gölüdür.⁵ Bölge halkı için Baykal Gölü kutsaldır. Bir çeşit geçim ve su kaynağı olduğu için bölge halkı Baykal Gölü'nü *Sibirya'nın Kutsal Denizi* olarak adlandırmaktadır.⁶

Olkhon Adası, Baykal Gölü'nde bulunan üç düzine ada arasında en büyük olanıdır. Dünyada bulunan göl adaları içerisinde 3. büyüklükte olan Olkhon, Baykal Gölü'nün batı yakasında bulunur. Ruslar tarafından Olkhon, Buryatlar tarafından Oykhon olarak adlandırılır. Olkhon adının Buryat dilinde odun/odunsu anlamına gelen “oyhon” kelimesinden veya kuru anlamına gelen “olhan” kelimesinden türediğine dair iki farklı görüş bulunmaktadır.⁷ Olkhon Adası, Buryatya'nın batı sınırında bulunmakla birlikte esasen İrkutsk'a bağlı bir adadır. 730 km²'lik alana sahip olan adanın nüfusu yaklaşık olarak 1700-1800 kişidir. Özellikle *tailgan*⁸ adı verilen yıllık seremoni ve kutlamalarda, insan popülasyonu gelen turistlerden dolayı oldukça yüksek seviyelere çıkmaktadır.⁹ Olkhon Adası, Buryat halkı tarafından şamanik enerjinin en önemli küresel kutuplarından biri olarak kabul edilmektedir.¹⁰

4 UNESCO World Heritage UNESCO World Heritage Centre, “Lake Baikal”, *UNESCO World Heritage Centre* (Erişim: 02 Şubat 2022).

5 “Baykal Gölü” (Erişim: 02 Şubat 2022).

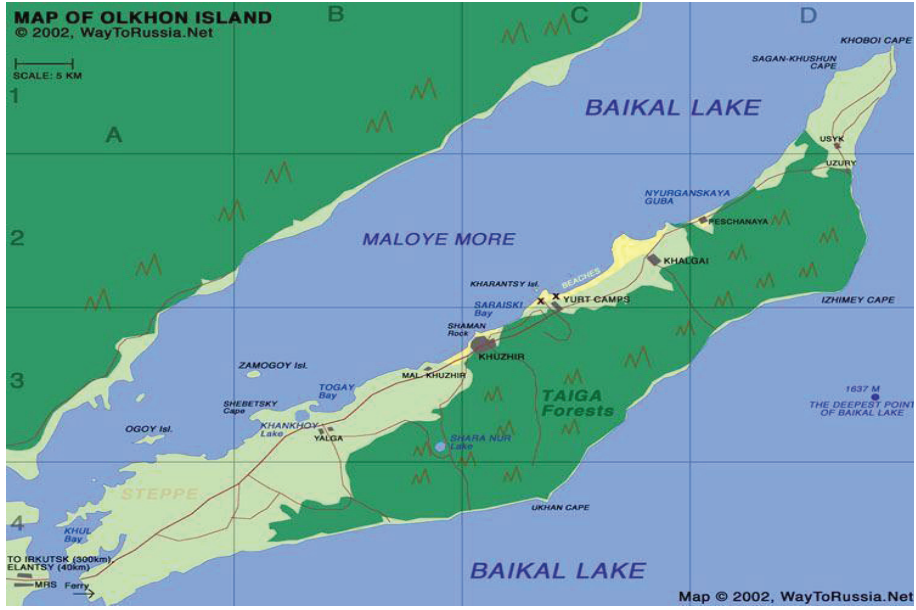
6 UNESCO World Heritage Centre, “Lake Baikal”.

7 “Olkhon Island, Lake Baikal, Siberia/Russia [Facts + Autumn Pictures] | Siberian Wonders! - Blog about Siberia and the Far East, Russia!” (Erişim: 07 Şubat 2022).

8 Justine Buck Quijada, “What If We Don't Know Our Clan? The City as New Ritual Form in Buriatia”, *Sibirica* 7/1 (01 Ocak 2008), 1-22.

9 Eric Michael Stephen, “Shamanic Rituals and Religio-Cultural Revival: An Empirical Analysis of Demographic and Cultural Differences among Attendees at Shamanic Ceremonies in Buryatia, Russia”, *Association for the Study of Nationalities* (Columbia University, 2014), 7.

10 Kamila Borsekova vd., “From Local to Regional Competitive Advantage (The Case of Nikita's Homestead in Olkhon Island - Baikal)”, 54th Congress of the European Regional Science Association: “Regional Development & Globalisation: Best Practices”, 26-29 August 2014, St. Petersburg, Russia (Louvain-la-Neuve: European Regional Science Association (ERSA), 2014), 15.

Harita 1: Olkhon Adası <https://waytorussia.net/Baikal/MapOlkhon.html>
(Erişim: 08 Şubat 2022)

1. Buryat İnanışlarına Genel Bir Bakış

Olkhon Adası, Orta Asya’da yaşayan savaşçı pek çok kabile ve halka ev sahipliği yapmıştır. Ada birçok efsane ve masala konu olmuştur. Bunların bir kısmı tarihi olaylardan ilham alırken bir kısmı da inanışlardan beslenmiştir. Efsanelere göre bütün hanların başı olan Han Gutababai, yüce ruhlar tarafından cennetten buraya gönderilmiştir. Gutababai’nin oğlu Shubunkua hâlâ Olkhon Adası’nda beyaz bir kartal olarak yaşamını sürdürmektedir. Adanın, 13. yüzyılda evrenin fatihi namı ile anılmış olan Cengiz Han’ın gömüldüğü yer olduğuna ilişkin anlatılar da bulunmaktadır.¹¹ Eski zamanlarda Olkhon Adası’nda yaşayan bu ruhların anısına sık sık kanlı kurban törenleri yapılmıştır.¹²

Olkhon’da bazı kuşlar çok saygı görür. Ördeklerin ve kazların dünyayı suyun altından kaldırarak yarattıklarına inanılır. Özellikle kartallar imparatorluk kuşları olarak kabul edilir. Yerli halk tarafından yaşayan tanrısal varlık

¹¹ “Olkhon Island”, *Lake Baikal Homepage* (19 Şubat 2022).

¹² “Mis Horgoy i Kurikanskaya stena”, *Finat Baykala Organizuem dlya Vas luçşiy otidh na Baykale* (Erişim 23 Şubat 2022).

olarak da kabul gören kartallar, insanlardan korkmamaktadır. Öyle ki kuşun yuvasına veya kendisine zarar vermek çok büyük günah olarak kabul edilmektedir. Eski çağlarda bölgede bulunan “ak başlı kartal” popülasyonu oldukça yüksek olmasına rağmen günümüzde özellikle Çin tarafından kış aylarında kuşların katledilmesi, ak başlı kartalların neslini yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Buryatlarda kuzgun ve baykuşların koruyucu ruh olduğuna inanılmaktadır. 19. yüzyıla ait kayıtlara göre baykuş, kuşlar kralının gelini şeklinde adlandırılmıştır. Buryatların atalarının kuğu olduğuna dair köken mitleri bulunmaktadır. Efsaneye göre avcı Khoridai, uçan üç kuğunun birer bakireye dönüşüp gölde yüzdüklerini görür. İçlerinden birinin elbiselerini çalar. Diğer kızlar elbiselerini giyinip tekrar kuğuya dönüşür ve uçup giderler. Ancak elbisesi çalınan kız, kuğuya dönüşemediği için orada kız olarak kalır. Avcı Khoridai ile evlenir ve bu evlilikten 11 Buryat kabilesi türer. Buryatlar, kuğuları ataları olarak görüp saygı gösterdikleri için özellikle göç eden kuğuların ardından süt dökerek onlara mutlu yolculuklar dilerler.¹³ Geleneksel Türk Dini göz önünde bulundurulduğunda pek çok ruhun tasviri zoomorf denilen hayvan suretiyle ele alınır. Oğuz Han’ın altı oğlunun her birini ve onların neslini bir kuş temsil eder. Türk milletinin bozkurda yüklediği anlam ve Türk devletlerinin hakanlarının kendilerini bozkurttan türeyen *Aşina* ve *Aşite* soylarına bağlama isteği, zoomorfik inancı anlamak açısından verilebilecek örnekler arasındadır.¹⁴

Buryat inanç sistemi her ne kadar Şamanizm olarak anılsa da bu, toptancı bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Buryatlar kendi inançlarını *Tengeri*¹⁵ olarak adlandırmaktadırlar. Tengeri kozmolojisinde, Olkhon Adası ve özellikle batı kıyısındaki *Shamanskaya Scala* (Şaman Kayası veya kısaca Şamanka) adı verilen büyük kaya oluşumu bir *axis-mundi*¹⁶ olarak görülür ve Baykal’ın

¹³ FGUP «Pribaykal’skiy natsional’nyy park», “Putevoditel’ po ostrovu Ol’hon” (Po initsiative filiala «Pivovariya Heyneken Baykal» OOO «Obyedineniye Pivovarni Heyneken») (Erişim 21 Şubat 2022), 14-15.

¹⁴ Durmuş Arık, “Geleneksel Türk Dini”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 491-492.

¹⁵ Buryatlar tanrı için Tengeri veya Tengri ismini kullanır. Buryat dilinde cennet anlamına gelir. Yüce ruhlar için de bu sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. (Bkz. Hamayon, Roberte, “Shamanism in Siberia: From Partnership in Supernature to Counter-power in 119 Society.”, *Shamanism, History & The State*, ed. Nicolas Thomas - Caroline Humprey (Ann Arbor, 1999), 85.) Buryatlara göre 99 Tengeri vardır ve 100. Tengeri Yüce Gök adı verilen esas tanrıdır. (Bkz. Aleksandra Wierucka, “Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island”, *Anthropological Notebooks* (2013), 112-113.)

¹⁶ Evreni oluşturan üç dünyayı birbirine bağlayan bir girdap şeklinde açıklanmaktadır. Evren Ağacı veya Kozmik Ağaç’ın da aynı işlevi gördüğü söylenmektedir. Ruhlarla iletişime

Yüce Ruhü'nun dinlenme yeri olarak kabul edilir.¹⁷ Şaman Kayası'nda yaşayan yüce ruha Buryatlar *Burkhan* adını vermektedir.¹⁸

Bir Buryat kabilesi olan Ekhirit-Bulagatlar, şamana *boo* adını verir. Bir kişinin *boo* olabilmesi için *udkha* adı verilen “şaman özü”ne sahip olması gerektiği inancı bulunur. Genetik miras yoluyla aktarılabilen bu öz için kişinin ataları arasında bir şamanın bulunması gerekir. Nihayetinde kişinin şaman olduğunu ispat etmesi ve halk tarafından bunun benimsenmesi şarttır. Her ne kadar şaman olmak için cinsiyet şartı bulunmasa da erkek şamanların *udaghan* adı verilen kadın şamanlardan sayısal anlamda çok daha fazla oldukları bilinmektedir.¹⁹ Biyolojik yaşamı etkileyen herhangi bir kötü davranış veya bir kural ihlali, av hayvanlarının azalması, hava durumunun kötüleşmesi, hastalıkların artması ve ölüm gibi yaptırımları zorunlu kılar. Ruh, bedensel yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğundan dolayı evrende bulunan her şeyin bir ruhu olduğu düşünülür. Evrende bulunan ruhlarla insanlar arasındaki arabuluculuk vazifesi şamanlar tarafından yapılmaktadır.²⁰

Buryat inanışlarına göre her insanın üç ruhu bulunur. Bunlardan ilki iskelet sisteminde bulunur. İkincisi dünyayı bir bal arısı veya yaban arısı gibi gezen ruhtur ki bu ruhun yaptığı gezinti veya seyahatler, rüyaların sebebi olarak görülür. Üçüncü ruh ise ölümden sonra bir başka canlıya dönüşür. İlk ruh kaybolur, ikinci ruh ise diğer ruhlar tarafından yenir. İkinci ruh, kötü ruhların veya hayaletlerin etkisine en fazla maruz kalabilir. Bu yüzden kolaylıkla korkutulabilir. Ruhlardan biri iblisler tarafından kaybedilir veya ele geçirilirse kişi hastalanır ve artık bir şamanın müdahale etme zamanı gelir. Şaman

---

geçiş esnasında şamanın 7, 9 veya 12 çentikli kayın ağacının etrafında davulla dolandığı görülmektedir. Bahse konu çentikler felekleri temsil eder. Buryat şamanları tarafından kullanılan ve göğün kapısını açtığına inanılan kayın ağacına “udeşi-burkhan” (göğün bekçisi) adı verilir. (Bkz. Mircea Eliade, *Şamanizm: İlk Ekrime Teknikleri*, çev. İsmet Birkan (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 62;199;226;304;536.) Axis Mundi yeryüzünün göbeğinde bulunup dünyanın merkezi olarak kabul edilen nokta şeklinde de açıklanmaktadır. (Bkz. Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'in Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açından Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 178-179.)

¹⁷ Stephen, “Shamanic Rituals and Religio-Cultural Revival: An Empirical Analysis of Demographic and Cultural Differences among Attendees at Shamanic Ceremonies in Buryatia, Russia”, 7.

¹⁸ Justine B. Quijada vd., “Finding ‘Their Own’: Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude”, *Problems of Post-Communism* 62/5 (03 Eylül 2015), 269.

¹⁹ Roberte Hamayon, “Buriat Religion.”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones vd. (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005) (BL31 .E46 2005), 1326.

²⁰ Roberte Hamayon, “Buriat Religion.”, 1325.

geleneksel metotları kullanarak ruhlar âlemine seyahat eder. Hasta kişinin ruhunu bulur ve sahibine geri getirir.²¹ Şamanlar yalnızca sağaltıcı bir vazife ile mükellef değildirler. Onların bir başka vazifeleri ise halkı kötü ruhlara karşı korumaktır. Pratiklerinde kıyafet önemli bir faktördür. Bununla beraber davul, ayinlerin vazgeçilmez unsurudur. Ruhlarla çeşitli hususlarda irtibata geçilmesi gerektiğinde ayin ve törenler icra edilir.²²

2. Buryat İnanışlarında Olkhon Adası

Dinler Tarihindeki örneklerinden hareketle dini tecrübe etmek isteyen insanların, bir takım olağanüstü olayların gerçekleştiğine inandığı mekâna bağlandıkları görülür. Zaman ve mekân bir madalyonun iki yüzü gibidir. Zaman olmadan mekân olmayacağı gibi mekân olmadan zamandan söz etmek de mümkün değildir. Algılamalarını beş duyu organı ile yapabilen insanların kutsalı algılaması, ancak kutsalın kendisini mekân boyutu içinde açıklamasıyla mümkün hale gelir. Halk inanışlarında kutsalın tezahür ettiği dağ, tepe, orman, göl, akarsu gibi pek çok fenomen bulunur. Bu bağlamda Dinler Tarihi ise insanların tanrı ile iletişim kurmaya çalıştığı mekânlara ait çok sayıda örnek sunmaktadır.²³ Her toplumun kendisine has kutsal mekânı bulunduğu gibi Buryatların da kendine özgü kutsal yerleri bulunmaktadır.

Bir Tengeri şamanı, 2002 yılında Şamanka yakınlarında ekstaz haline geçiş yaptığında Baykal'ın Yüce Ruhunun kendisine görüldüğünü belirtmektedir. Yüce Ruh tarafından çevresel bozulma, artan turist hacmi ve özellikle Şamanka üzerinde güneşlenen turistlere *oikony noyod*²⁴ adı verilen tanrısal varlıkların çok kızdığı söylenir. Bir felakete uğramamak için 17 yıl boyunca Olkhon'da bu tanrısal varlıklar adına *tailgan* düzenlendiği takdirde bunların öfkesinin yatışacağı belirtilir. 2012 yılında yapılan onuncu *tailgan*, uluslararası şamanik konferans şeklinde anılmaktadır. Burada festivalin yanı sıra *tengeri şamanları* ile beraber bölgede bulunan Buryatların yanı sıra diğer halkların şamanları da katılmıştır. Farklı şamanlar birbirlerinin teknikleriyle

²¹ Wierucka, "Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island", 104-105.

²² Wierucka, "Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island", 105.

²³ Durmuş Arık, "Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni", *Halk inanışları el kitabı*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu, Grafiker Yayınları, yayın no: 236 (Balgat, Ankara: Grafiker, 2017), 70-72.

²⁴ Buryatların sarı şamanlar olarak anılan grubuna göre oikony noyod, Baykal'ın on üç efendisi olarak tanımlanmaktadır. (Bkz. Borsekova vd., "From Local to Regional Competitive Advantage (The Case of Nikita's Homestead in Olkhon Island - Baikal)", 14.)

tanışmış ve bilgi paylaşımında bulunmuştur. 2002 yılından itibaren başlayan *tailganlar*, 2012 sonrasında büyüyerek devam etmektedir.²⁵ Son yıllarda yapılan *tailganlar* bölgede yaşayan şamanlara ilave olarak Amerika, Almanya ve Moğolistan'dan gelen şamanlar da eşlik etmiştir.²⁶ Bilgi paylaşımı neticesinde ortaya kurumsal bir yapı konulması ve farklı kabilelerin şamanlarının da kendi aralarında bir hiyerarşiye tabi tutulması gerekliliği konuları ortaya atılmıştır. Ancak bu fikir Olkhon Adası'nın Yüce Şamanı Valentin Khagdaev²⁷ tarafından reddedilmiştir. Khagdaev'e göre her ne kadar farklı kabileler birbirlerine benzese de her birinin kendine has genetik özelliği ve geleneksel inancı yorumlama biçimi bulunmaktadır. Bahse konu durum, her bir şamanı kendine özgü ve yüce yapmaktadır. Dolayısıyla Rusya halklarının her birinin ayrı ayrı yüce şamanı olmalı fikri savunulmuştur.²⁸ Sovyetler sonrası dönemde ulusal kimlik arayışı ve bunun tezahürü olarak Buryatların *tailganlar* gösterilebilir. Olkhon Adası'nda yapılan festivallere bölgede yaşayan diğer yerel unsurların da katılmış olması, o halklar için benzer bir uyanış hareketinin başladığı şeklinde yorumlanabilir.

Sovyetler Birliği yıllarında Rus topraklarında bulunan neredeyse tüm etnik unsurların inançlarına müdahale edilmiştir. Yerel halkın kutsal dediği her şey Sovyetler tarafından kutsallıktan arındırma işlemine tabi tutulmuştur. Buna rağmen Olkhon Adası, Buryatlar için kutsal bir yer olmaya devam etmiştir. Adada bulunan ve Şamanka olarak bilinen kutsal kaya, ismini Rusça'dan almaktadır. Dişi ya da kadın şaman anlamına gelen Şamanka, Olkhon Adası'nın en büyük köyü Khuzir'in yakınında, Burkhan Burnu'nun kıyısında bulunmaktadır. Şamanka hakkında pek çok efsane bulunmaktadır. Bunlardan biri, Ol-

²⁵ Stephen, "Shamanic Rituals and Religio-Cultural Revival: An Empirical Analysis of Demographic and Cultural Differences among Attendees at Shamanic Ceremonies in Buryatia, Russia", 7.

²⁶ Justine Buck Quijada, "Symptoms as Signs in Buriat Shamanic Callings", *The Healing Landscapes of Central and Southeastern Siberia*, ed. David G. Anderson, Patterns of Northern Traditional Healing Series, v. 1 (Edmonton: CCI Press, 2011), 22.

²⁷ Valentin Khagdaev, 1960 yılında Olkhon'un tanınmış bir demirci ailesinde dünyaya gelmiştir. Büyük babası olağanüstü güçlere sahip bir şamandır. Khagdaev, bir çift başparmakla doğmuştur. Bu onunun gücünün simgesidir ve ruhların mücadelesi sonucunda kendisine bahşedildiğine inanılır. 30 yaşına geldiğinde yapılan bir törenle şamanik güçleri kendisine 85 yaşındaki bir şaman tarafından verilmiştir. Koruyucu ruhları kartal, kertenkele ve siyah attır. Halen Olkhon Adası'nda geleneksel din ve dilin korunması ve turist kabilelerinin yönetilmesi gibi faaliyetleri sürdürmektedir. (Bkz. Wierucka, "Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island", 109.)

²⁸ Olle Sundström, "Is the Shaman Indeed Risen in Post-Soviet Siberia?", *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 24 (01 Ocak 2012), 388.

*Resim 1: Şaman Kayası. Copyright Roberto Quijada
(Erişim: 16 Şubat 2022)*

khon Adası'nın küçük bir yarımadası olan kaya kütesinin içerisine oyulmuş mağarada yaşayan kadın şamanla ilgilidir. İnsanlar tarafından erişilmez bir noktada yaşıyor olduğundan kadın şaman burada barış ve esenlik içerisinde yaşar. Esasen bu kaya önemini ruhların yılda bir kez yaptığı mistik toplantıya ev sahipliği yapmasından alır. Ruhlar Şamanka'ya fizik üstü âlemden atlarıyla gelir. Ölümlülerin sorunlarıyla meşgul oldukları zaman ruhlar kayadan ayrılırken atlar kayada kalır. Bu efsane, son yıllara kadar oldukça güçlü şekilde kendini korumuştur. Öyle ki doğa üstü hususlarla alakalı oldukça hassas olmalarından dolayı kadınların bu kayaya tırmanmasına izin verilmemiştir.²⁹ Altay halklarının bir kısmına göre modern bir dini kült olan Burkhan'ın bu kayada yaşadığına inanılmaktadır. Tengri olarak da anılan Göksel tanrıların kendilerine ikamet olarak seçtiği saray olan bu kaya, Asya'nın en kutsal dokuz yerinden biri olarak düşünülmektedir. En güçlü tanrısal varlıkların burayı kendine ev olarak seçmesinden dolayı, onları kızdıracak şeylerden uzak durmak gerekir. Eski dönemlerde, insanlar bu tanrısal varlıkları rahatsız etmemek için onların yakınlarından atlarının nallarına bez bağlayarak geçmişlerdir. Burada

²⁹ Wierucka, "Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island", 108.

insanların olumsuz davranmaması hatta negatif düşüncelere kapılmaması gerektiğine inanılır. Adanın turistik cazibe merkezi olmasından sonra gelenler, Buryatların bu kutsal yerinin önemine yakışmayacak şekilde kayanın üzerine grafiti çizip buraya çöp atmaktadır.³⁰

Buryatlar bir çeşit yaratım veya üretim merkezi olmasından dolayı anne rahmini kutsal kabul eder ve ona *Ekhyn umay* adını verir. *Ekhyn umaylar* nasıl çocuklar için bir üretim noktası ve korunma kaynağıysa mağaralar da bir çeşit koruma vazifesi gördüklerinden ve insanları gözlerden uzak tutmalarından ötürü çoğunlukla *ekhyn umay* diye adlandırılır. Olkhon Adası'nda bulunan *Humé shuluun* (*Tapınak Kayası*) adı verilen bölge Olkhon, Barguza ve Khora Buryatları için oldukça önemli bir noktadır.³¹ Bundan başka Olkhon Adası'nda bulunan Şaman Mağarası ve Huboi Uçurumu gibi yerlerin bir zamanlar tanrıların ve ruhların ikametgahı olduğuna inanılır. Bu inanış sözlü gelenek ürünüdür ve ağızdan ağıza aktarılarak günümüze ulaşmıştır.³²

Rusya Hükümeti tarafından kabul edilen Federal Yasa F3 “Özel Olarak Korunan Doğal Bölgeler” yasasına göre her ne kadar Buryatya’da uygulanmamış olsa da Şamanizm’e ait doğal alanlara özel statü vermek teorik açıdan mümkündür. Nitekim Ortodoks Hıristiyanlık, Budizm ve Eski İnanırlıkla beraber kabul edilen dördüncü resmi din Şamanizm’dir. Bununla beraber İrkutsk bölgesinde Şamanizm’in resmi bir statüsü ve korunması yoktur ve kutsal alanların korunması ancak milli park ilan edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Günümüzde Olkhon Adası Pribaikal’skii Ulusal Park olarak kayıt altına alınmıştır. Ancak milli parklarda bulunan kutsal yerlerin korunması ile ilgili özel bir statü bulunmadığından yasal anlamda dini yerlerin vandalizme karşı korunması güvence altına alınamamıştır.³³ 1879 yılında I.D. Çerskim tarafından keşfedilen duvar, herhangi bir bağlayıcı malzeme olmaksızın inşa edilmiştir.³⁴

Olkhon Adası'nda Khorgoy Burnu, yaz aylarında yüzmeye en elverişli yerdir. Üzerinde bulunan Kurikan Duvarı, 185 metre uzunluğa ve yer yer 2

³⁰ Borsekova vd., “From Local to Regional Competitive Advantage (The Case of Nikita’s Homestead in Olkhon Island - Baikal)”, 14-15.

³¹ Darima A. Nikolaeva, “Archaic Mythoritual Ideas About Women in Traditional Buryat Family and Daily Culture”, *Russian Social Science Review* 50/3 (Mayıs 2009), 50.

³² Grace Michaels, “Conversations on the Top Steppe: The Impact of Tourism on Traditional Siberian Culture”, *Florida State University Libraries*, (Spring 2020), 7.

³³ Anya Bernstein, “Remapping Sacred Landscapes: Shamanic Tourism and Cultural Production on the Olkhon Island”, *Sibirica* 7/2 (01 Ocak 2008), 37.

³⁴ FGUP «Pribaikal’skiy natsional’nyy park», “Putevoditel’ po ostrovu Ol’hon”, 9.

metre yüksekliğe sahiptir.³⁵ Buryatların ve Yakutların atası olduğu düşünülen, Orhun Yazıtlarında da adı geçen, 7 ila 11. yüzyıllarda Sibiry'a'da yaşamış Kurikanlar tarafından inşa edilmiştir.³⁶

Riti Burnu, Baykal'ın batı yakasında bulunmaktadır. Üzerinde hiçbir bitki örtüsü bulunmamakta ve burada kimse yaşamamaktadır. Bölgede çok sayıda kurumuş nehir yatağı bulunduğu ve kazılmış kanal görünümüne sahip olduğundan dolayı Rusça kazılmış anlamına gelen *ritıy* (Рытый)'dan geldiği düşünülmektedir. Yerliler ve turistler için gidilmesi zor bir yer olan Riti Burnu, herhangi bir yola sahip değildir. Buryatlar burayı lanetli bir yer olarak kabul etmektedir. Parlayan topraklar ve ışıkların görüldüğü bu bölge paranormal olaylara ev sahipliği yaparken kutsal bir yer olarak da kabul edilmektedir.³⁷ Riti Burnu, bilim adamları tarafından insanların öldüğü veya kaybolduğu, açıklanamayan olayların çeşitli teknoloji ve ekipmanlarla araştırıldığı gizemli bir yer olarak tarif edilmektedir. 1907 yılında Rus askerlerinin gölü geçmeye çalıştıkları esnada burna yaklaştıklarında kuvvetli bir fırtına çıktığı, teknelelerinin alabora olduğu, kiminin öldüğü, kiminin ise gölü geçmekten korkarak

Resim 2: Riti Burnu. [https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File: %D0%A0%D1%8B%D1%82%D1%8B%D0%B9.jpg](https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:%D0%A0%D1%8B%D1%82%D1%8B%D0%B9.jpg) (Erişim 27 Şubat 2022)

³⁵ “Mıs Horgoy i Kurikanskaya stena”.

³⁶ Elvin Yıldırım, “Kurikanların Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Türkiyat Mecmuası* 30/1 (30 Haziran 2020), 287.

³⁷ Dmitry Sevastianov, “Cape Ryty”, *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman* (19 Mart 2014).

burayı sonsuza kadar terk etme taahhüdü ile kaçtığı kayıtlara geçmiştir. Buryatlar, eski zamanlarda burada yapay bir taş duvar bulunduğuna, bu duvarın arkasında ise bir şehir olduğuna inanmıştır. Bölgenin neden tabu haline getirildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, burada ağaç kesmek, hayvan öldürmek, bitki ve meyve toplamak yasaklanmıştır.³⁸

Gizli fenomenler nedeniyle pek çok insanın korktuğu Riti Burnu hakkında yüzyıllardır anlatılan iki itaatsiz avcı efsanesi bulunmaktadır. Efsaneye göre iki avcı nehir boyunu takip ederek ormana ulaşır. Oradan pek çok avla köye dönmelerine rağmen nerede avlandıklarını kimseye söylemez. Bu avdan sonra çok zengin olan iki avcı, çok geçmeden hastalanır, kabuslar ve vizyonlar görmeye başlar. Bazı ruhlar evlerine gelip ellerindeki sopalarla yere vurmaya başlar. Sabahları balık tutmak üzere göle gidecekleri vakit pencereden kasvetli bir savaşçı onlara bakar. O kadar korkarlar ki korkudan dizlerinin bağı çözülür. Bir gece küçük bir hayvan evlerine gelir. Dizlerinin üstüne oturur ve onları ısırma, ısırmaktan yorulunca da keskin dişleriyle onları kemirmeye başlar. Bu olaylar üstüne bir yıldan az bir zamanda avcılar ölür ve tüm servetlerini geride bırakır. Rivayete göre onların ruhları nehir geçidinin girişinde, birbirlerinin karşısındaki kıyılarda taş üzerine otururken buluşurlar. Öteki dünyaya geçemezler ve boyunlarında gümüş ipler fark ederler. İpleri koparmaya çalışmalarına rağmen sadece düğümlerin daha da sıkılaştığını görür, ruhları acı içinde iki büklüm olur. Ne olduğunu anlamak üzere ipleri takip ederler. Av sırasında izledikleri güzergâh üzerinde olduklarını anlarlar ancak bir şeyler ters gitmektedir. Avcılar uzun süre yürür ve Ukher-Noyon'un yedi oğlu olan yedi savaşçıyla çevrili Riti Burnu'na kadar gelirler. Oraya varınca avcılar kaskatı kesilir. Büyülü burna bir yıldırım düşer, Ukher-Noyon'un ruhunu uyandırır. Ukher-Noyon mezarından yükselir ve Baykal'ın Yüce Ruhuna tazimde bulunur. Avcılar Ukher-Noyon'a bakarken onun gözlerinin içinde her şeyi emen iki siyah uçurum görür. O gözlerden ve yanaklardan Ritiaya Nehri'ne buzlu su akmaktadır. Ukher-Noyon bir yağmur bulutu yaratır, nehir yatağını karanlık sularla doldurur. Avcılar cesetlerini bu karanlık sularda görür. Boyunlarında bulunan gümüş ipler, Ukher-Noyon tarafından korunan ve burnun hemen arkasında gizlenmiş Baykal'ın dibinde bulunan öteki dünyaya çekilirler. Gök yüzü sakinleştikten sonra ruhlar sessizliğe bürünüp yeniden uykuya dalar. Böyle bir acı tecrübe ile uyanan yerel halk bölgenin lanetli olduğuna inanıp ziyaretleri yasaklamaya karar verir.³⁹

³⁸ “Baykal’ın İlginç Gerçekleri ve Bilmeceleri: Tarih ve Manzaralar - Kültür 2022”, *Public Welfare* (Erişim: 01 Mart 2022).

³⁹ “The Phenomenon of the Cape Ryty” (Erişim: 01 Mart 2022).

Khoboy Burnu, Olkhon Adası'nın kuzeyindeki en uç noktada bulunmaktadır. İsmi Buryatça “diş” veya “azı dişi” anlamında kullanılan *khoboy*dan gelmektedir.⁴⁰ Gölden dışa doğru keskin bir dişe benzeyen sütun şeklindeki kaya, antik dönem kadırgaların önlerinde bulunan kadın şeklindeki büstlere benzetilmektedir. Bölge halkı tarafından bu kayaya genç kadın anlamındaki Deva adı verilmiştir.⁴¹ Bir Buryat efsanesine göre bu kaya, Tengri tarafından kocasına verilen sarayı, aynısı kendisinde olmasına rağmen kıskançlıktan dolayı soyan kadının taşlaşması neticesinde oluştuğuna inanılır. Tengri: “Yeryüzünde kötülük ve kıskançlık sürdüğü müddetçe taş olarak kalacaksın.” demiş ve kadını taşlaştırmıştır.⁴² Monolitik kaya, çok fazla sayıda yankı yapma özelliğiyle öne çıkmıştır.⁴³

Resim 3: Khoboy Burnu. <https://tr.public-welfare.com/4058485-interesting-facts-and-mysteries-of-baikal-history-and-sights> (Erişim: 28 Şubat 2022)

Bogatir Burnu, Olkhon'un batısında bulunmakta ve şamanlar için büyüleyici bir yer olma özelliği taşımaktadır. Burnun geleneksel adı ateş anlamı-

40 FGUP «Pribaykal'skiy natsional'nyy park», “Putevoditel' po ostrovu Ol'hon”, 6.

41 Dmitry Sevastianov, “Cape Khoboy”, *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman* (19 Mart 2014).

42 “Mıs Horgoy i Kurikanskaya stena”. Türklerde taşla ve taşlaşma ile ilgili inanış ve uygulamalarla karşılaştırma için bkz. Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar* (Ankara: Elips Kitap, 2007).

43 “Mıs Hoboy”, *Ol'hon* (Erişim 26 Şubat 2022).

Resim 4: Bogatir Burnu <https://amedeya.com/den-ozera-baykal/amp/>
(Erişim:02 Mart 2022)

na gelen *Ogneni*'dir. *Bogatir* ise savaşçı anlamına gelmektedir. 16. yüzyılın sonunda adaya gelen ilk Rus kaşifler önlerinde Baykal sularının aniden göğe doğru yükselerek ateşten bir duvara dönüştüğünü görür. Ateşten duvar yabancılar tarafından adanın kutsal topraklarına girilmesini engellemek için görünmüştür. Buryat şamanları tarafından Bogatir'de ateş, rüzgâr ve suyun elementel güçlerini çağırarak ayinler düzenlenmektedir. 20. yüzyılın ilk yirmi yılı boyunca bölgede yaşayan kabilelerin yaşlıları tarafından yeni doğmuş erkek bebeklerin burna getirildiği bilinmektedir. Onlar arasında burayı ziyaret eden bir çocuğun gelecekte lider veya savaşçı olacağı, özel manevi bir güç ve uzun ömür elde edeceğine ilişkin inanışlar bulunmaktadır.⁴⁴ *Bahadır* kelimesi, etimoloji itibariyle vurmak, kırmak, yere sermek devirmek anlamına gelen "bat-" kökünden türemiştir. *Batır* veya *batur* şeklindeki kullanımı da bulunan *bahadır* kelimesi; kahraman, yiğit, alp, güçlü, korkusuz gibi anlamlar taşımaktadır.⁴⁵ Eski Kıpçak Türkçesi'nde bahadır olarak geçen sözcüğe 13. yüzyılda yazılmış olan *Codex Cumanicus*'ta da rastlanmaktadır. Erken dönem Türkçe ve Moğolca'da *bagatur* olarak geçen kelimenin hangi dilden diğerine geçtiği belirlenmemektedir. Slav dillerine geçen bu kelime [Rusça: Богатырь

⁴⁴ Dmitry Sevastianov, "Cape Bogatyr", *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman* (19 Mart 2014).

⁴⁵ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1995), 66.

(bogatur; Lehçe: bohater; Gürcüce: bagatur)]Türk lehçelerinde hemen hemen benzer şekilde kullanılırken (Batır, Badır, Bağatur, Bagatur, Bogatur, Bagatır, Batar, Bağatar, Bahadır) Ural dil ailesinde de (Macarca: Bátor) bulunmaktadır.⁴⁶ Etimolojik araştırma yapıldığında burna ismini veren Bogatır kelimesinin bahadır kelimesiyle aynı anlama geldiği ifade edilebilir.

Eski bir efsaneye göre Olkhon Adası'nın da ölümcül bir salgın baş gösterir. Kimse yeni hastalığın nasıl tedavi edileceğini bilemez. Adada bulunan yaşlı ve çocuklar da dahil olmak üzere bilinmeyen bu hastalıktan dolayı tüm erkekler ölür. Tüm bölgede sadece bir savaşçı sağlıklı ve zarar görmeden hayatta kalmıştır. Adanın kadınları ona gelip dizlerinin üzerine çöker ve savaşçıdan yardım isterler. Adanın ruhlarını kızdıracak ne yaptıklarını, ölümcül hastalığın nasıl ortadan kaldırılabileceğini öğrenmek üzere savaşçıya yalvarırlar. Savaşçı, ada sakinlerine yardım etmeyi kabul ederek ruhlara seslenir. Ruhların kızgınlığının nasıl geçebileceğini ve insanlarla tekrar barış yapabileceğini öğrenir. Ancak ruhların istedikleri bedel gerçekten çok fazladır ve bu bedel asil savaşçının hayatıdır. Savaşçı hayatını vermeyi kabul edince bedeni Baykal'ın derinliklerinde kaybolur. Arkasından kahraman savaşçının kaskı gibi görünen bir kaya oluşur. O günden sonra savaşçı, adayı ve sakinlerini kötü ziyaretçilerden koruyan ebedi bir muhafız olarak kaya şeklinde durmaktadır ve savaşçının bir ateş kalkanı vardır. Lüzumu halinde savaşçı kalkanını sallar, gökyüzüne bir ateş sütunu gönderir. Bahsedilen efsaneden dolayı insanlar burayı "Ateş Burnu" olarak adlandırmaktadır.⁴⁷

Sonuç

Birçok efsaneye ev sahipliği yapan Olkhon Adası, tarih boyunca Altay kökenli halkları bünyesinde barındırmıştır. Bu bakımdan kendine has bir kültürel dokusu olduğu ve özgün bir inanişe kapı araladığı açıktır. Adanın bu durumu, dünya tarihi ve kültürel mirası açısından korunmaya değerdir. Zira bölgede yaşayan Türk ve Moğol halklarının ortak tarihi ve kültürünü yansıtan önemli bir araştırma noktasıdır. Dış dünya ile bağının görece az olması, geleneklerin korunduğu şeklinde ele alınabilir. Türk ve Moğol geleneksel inanışlarına ait çalışmalarda, bu bölgenin göz önünde bulundurulmasının önem arz edeceği değerlendirilmektedir. Turistik ve gelir elde etmek amacıyla bölgeye yapılan seyahatler sınırlı tutulmadığı takdirde bölgenin tarihine ve doğal ya-

⁴⁶ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Ankara: Bizim Büro Basım Evi, 1999), 33.

⁴⁷ Dmitry Sevastianov, "Cape Bogatyr" (19 Mart 2014).

pılara verilen hasarın artacağı ön görülmektedir. Bununla beraber, Şamanizm olarak anılan inanışların şovmenizme dönüşmesi, inancı gerçek bağlamından kopararak tiyatral bir sahneye çevirecektir. Kutsal bir mekânın başka bir kutsal mekândan farkı olmadığı gibi kutsala yapılacak her türlü eylemde empatinin gerekli olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Nihayetinde bölgenin durumu dikkatle ele alınmalı ve dünya kültür mirası açısından önemi yeniden gözden geçirilmelidir.

Kaynaklar/References

- Adıbelli, Ramazan. *Mircea Eliade ve Din: Mircea Eliade'in Din Bilimi Çalışmalarının Metodolojik Açısından Değerlendirilmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Arık, Durmuş. "Geleneksel Türk Dini". *Dinler Tarihi El Kitabı*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Arık, Durmuş. "Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni". *Halk inanışları el kitabı*. ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. Grafiker Yayınları, yayın no: 236. Balgat, Ankara: Grafiker, 1. baskı., 2017.
- Atasoy, Emin vd. "Buryat Cumhuriyeti'nin Çok Boyutlu Coğrafi Portresi". *Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6 (2021), 37.
- "Baykal Gölü". Erişim 02 Şubat 2022. http://stringfixer.com/tr/Lake_Baikal
- Bernstein, Anya. "Remapping Sacred Landscapes: Shamanic Tourism and Cultural Production on the Olkhon Island". *Sibirica* 7/2 (01 Ocak 2008). <https://doi.org/10.3167/sib.2008.070203>
- Borsekova, Kamila vd. "From Local to Regional Competitive Advantage (The Case of Nikita's Homestead in Olkhon Island - Baikal)". 54th Congress of the European Regional Science Association: "Regional Development & Globalisation: Best Practices", 26-29 August 2014, St. Petersburg, Russia. Louvain-la-Neuve: European Regional Science Association (ERSA), 2014. <http://hdl.handle.net/10419/124362>
- Buck Quijada, Justine. "What If We Don't Know Our Clan? The City as New Ritual Form in Buriatia". *Sibirica* 7/1 (01 Ocak 2008), 1-22. <https://doi.org/10.3167/sib.2008.070102>
- Dmitry Sevastianov. "Cape Bogatyr". *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman*. 19 Mart 2014. Erişim 01 Mart 2022. https://www.rbth.com/travel/2014/03/19/a_travelers_guide_to_baikals_sacred_sites_of_the_shaman
- Dmitry Sevastianov. "Cape Khoboy". *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman*. 19 Mart 2014. Erişim 26 Şubat 2022. https://www.rbth.com/travel/2014/03/19/a_travelers_guide_to_baikals_sacred_sites_of_the_shaman
- Dmitry Sevastianov. "Cape Ryty". *A Traveler's Guide to Baikal's Sacred Sights of The Shaman*. 19 Mart 2014. Erişim 01 Mart 2022. https://www.rbth.com/travel/2014/03/19/a_travelers_guide_to_baikals_sacred_sites_of_the_shaman
- Eliade, Mircea. *Şamanizm: İlk Esrime Teknikleri*. çev. İsmet Birkan. Ankara: Imge Kitabevi, 2014.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi, 1. baskı., 1999.

- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, Üçüncü Baskı., 1995.
- Federal'naya slujba gosudarstvennoy statistiki. "Demografiya". Erişim 31 Ocak 2022. <https://rosstat.gov.ru/folder/12781>
- Finat Baykala Organizuem dlya Vas luçşiy otdih na Baykale. "Mıs Horgoy i Kurikanskaya stena". Erişim 23 Şubat 2022. <https://fanatbaikala.ru/ostrov-olkhon>
- FGUP «Pribaykal'skiy natsional'nıy park». "Putevoditel' po ostrovu Ol'hon". Po initsiative filiala «Pivovariya Heyneken Baykal» OOO «Obyedinenniye Pivovarnı Heyneken». Erişim 21 Şubat 2022. <https://sustainabilityrussia.ru/upload/Olhon-gid.pdf>
- Hamayon, Roberte. "Shamanism in Siberia: From Partnership in Supernature to Counter-power in 119 Society." *Shamanism, History & The State*. ed. Nicolas Thomas - Caroline Humprey. 76-89. Ann Arbor, University of Michigan Press., 1999.
- Justine Buck Quijada. "Symptoms as Signs in Buriat Shamanic Callings". *The Healing Landscapes of Central and Southeastern Siberia*. ed. David G. Anderson. Patterns of Northern Traditional Healing Series, v. 1. Edmonton: CCI Press, 2011.
- Key to Baikal. "The Phenomenon of the Cape Ryty". Erişim 01 Mart 2022. <https://1baikal.ru/en/o-bajkale/kultura-i-etnos/the-phenomenon-of-the-cape-ryty>
- Lake Baikal Homepage. "Olkhon Island". 19 Şubat 2022. <http://www.irkutsk.org/baikal/olkhon.htm>
- Michaels, Grace. "Conversations on the Top Steppe: The Impact of Tourism on Traditional Siberian Culture". *Florida State University Libraries*, 77.
- Nikolaeva, Darima A. "Archaic Mythoritual Ideas About Women in Traditional Buryat Family and Daily Culture". *Russian Social Science Review* 50/3 (Mayıs 2009), 42-72. <https://doi.org/10.1080/10611428.2009.11065355>
- "Olkhon Island, Lake Baikal, Siberia/Russia [Facts + Autumn Pictures] | Siberian Wonders! - Blog about Siberia and the Far East, Russia!" Erişim 07 Şubat 2022. <http://siberianwonders.com/2010/12/olkhon-island-lake-baikal-siberia-russia-facts-autumn-pictures/>
- Ol'hon. "Mıs Hobby". Erişim 26 Şubat 2022. <https://baikalterra.com/o-bajkale/olhon/>
- Public Welfare. "Baykal'ın İlginç Gerçekleri ve Bilmeceleri: Tarih ve Manzaralar - Kültür 2022". Erişim 01 Mart 2022. <https://tr.public-welfare.com/4058485-interesting-facts-and-mysteries-of-baikal-history-and-sights>
- Quijada, Justine B. vd. "Finding 'Their Own': Revitalizing Buryat Culture Through Shamanic Practices in Ulan-Ude". *Problems of Post-Communism* 62/5 (03 Eylül 2015), 258-272. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1057040>
- Roberte Hamayon. "Buriat Religion." *Encyclopedia of Religion* (2nd ed). ed. Lindsay Jones vd. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005. BL31 .E46 2005.
- Stephen, Eric Michael. "Shamanic Rituals and Religio-Cultural Revival: An Empirical Analysis of Demographic and Cultural Differences among Attendees at Shamanic Ceremonies in Buryatia, Russia". *Association for the Study of Nationalities*. Columbia University, 2014.
- Sundström, Olle. "Is the Shaman Indeed Risen in Post-Soviet Siberia?" *Scripta Instituti Donneriani Aboensis* 24 (01 Ocak 2012), 350-387. <https://doi.org/10.30674/scripta.67426>
- Tanyu, Hikmet. *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Elips Kitap, 1. Baskı., 2007.

44 • BURYAT İNANIŞLARINDA BİR KUTSAL YER: OLKHON ADASI

UNESCO World Heritage Centre, UNESCO World Heritage. “Lake Baikal”. *UNESCO World Heritage Centre*. Erişim 02 Şubat 2022. <https://whc.unesco.org/en/list/754/>

Wierucka, Aleksandra. “Modern Forms of Buryat Shaman Activity on the Olkhon Island”. *Anthropological Notebooks*, 19/3.

Yıldırım, Elvin. “Kurikanların Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”. *Türkiyat Mecmuası* 30/1 (30 Haziran 2020). <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.699234>